

MÁSODIK KORSZAK.

**A magyarok és ezeknek betelepedése Erdélybe.
884—892.—Erdély állapota tulajdon vezérei, s az
Árpád- és vegyesházakból származott magyar
királyok alatt. 892—1541.**

11. §. A magyarok és ezeknek betelepedése
Erdélybe.
884—892.

A hivatalosak, kik az Erdély fölötti uralom után anynyira sovárogtak, mint tanúi valánk, sorra jelentkeztek, de még mind késtek a választottak, kiket a népek Istene annak állandó birására a 9-dik században Ázsiából kiindított, s abba maradandóan beültetett — a magyarok.

E nép eredetileg igen szelidnek és jámbornak festetik. Házat nem rakott, vászon-sátorokban lakott. Eledelet, mi rendesen hús-, hal-, tej- és mézből állott, vadászat- és halászaton s nagyszámú baromcsordáiból nyerte, melyeket szerte legeltetett míveletlen földén. A gyapjúszövet használatát nem ismerte, magát folytonos hidegben is csak vad állatok bőrével fedezve; de az ékesgetést egyszerű élet mellett is szerfölött kedvelte. Mire szüksége volt, mindabban nagy bőséget talált úgy, hogy mindnyája gazdagnak tarthatá magát, s a gulyások és juhászok is mind nyusztot viselhettek. Eredeti szelid és jámbor jelleme a magyarnak megváltozott a huzamos harczokban, melyeket hatalmas és mindig ellenséges törökonaival, kivált a besenyőkkel, vívnia kelle. A

vele együtt lakó nemzetekből sokat magával egyesített, s azért mindenre ébren figyelővé, saját terveit mélyen titkolóvá, s a barátságban kétkedővé...lett... — Beülő szemei mogorva tekintetet adtak arczának. Inkább alacsony mint magas, de zömök és harcra termett vaskos erős teste, a gyakran változtatott lakhely által neki volt minden munkának, minden fáradságnak edzve, hideget, meleget, éhséget, szükségét egyaránt békével és vitézül eltűrt, és nem ismert semmit a föld hátán, mit a rajta elkövetett jogtalanság megboszulására fölládozni restelt vagy sajnált volna. Háború idején mellét pánczéllal védte, a ki előkelőbb volt, még lova szügyét is vassal vagy sűrű pokróczczal borította. Támadó fegyverül egyik oldalán hegyes tör, másikon görbe kard függött, azonkívül még kopját és szaruját is használt alkalom szerint. Lóhátról, mire zsenge korától szokott, harczolt, a gyalog viadalt restelte. Inkább ügyesség-, véletlen megrohanással és hadi fortélylyal ügyekezett ellenségén erőt venni, mintsem kemény és állandó rendes viadallal, melyet, ha lehetett, kikerült. — A hét nagy nemből vagy hadból és száznolcz apróbb nemzetségből állott magyar nemzet atyaúrsági törzsszerkezettel birt. Az apa tetemes hatalmat gyakorlott gyermekei fölött, ő választja magának menyet, az eljegyzés apró ezüst istenképek váltságával történvén.

A nőnem nagyobb tiszteletben részesült, mint a többi ázsiai népeknél; a soknejűség szokatlan volt. Mind-egyik nemnek vagy hadnak volt külön feje vagy hadnagya, kik kiválólag a hét magyar néven tiszteltettek.

A magyarok legfőbb lényt, Istent, tisztelték, mint kútfejét minden jónak. Azt nemzetileg úgy fogták föl, mint saját védurokat, mint a magyarok Istenét. Fegyveresnek képzelték őt, ki a gonoszokat nyilával ejti el (isten nyila). Az Istennel szemben áll a gonosz elv, az Ármány vagy Manó, Urdung (ördög). Az Isten hatását tisztelték a négy elemben is: a tűzben,

légben, vízben és földben. Istenről szobraik vagy bálványaik voltak, melyek előtt neki állatokat áldoztak. Papjaik vagy táltosaik egyszersmint a népnek bölcsei és dalnokai voltak. Azonfölül még külön jósaik sőt jósnők említetnek. A nagy urak utóbb is ápoltak magok körül dalosokat, kik lakomák és ünnepélyek alkalmával a nemzeti hőstetteket dicsőítő dalokat énekeltek. Ezen dalosok vagy tréfálók külön osztályt képeztek, mely magát a 13-dik század végeig fõntartotta. A magyarok hitték a lélek halhatatlanságát, s azt képzelték, hogy mindazok, kiket harcban meggyõznek, õket a más világon szolgálni fogják.

Halottaikat források mellett temették el, emléköket gyászdalokkal és torral üllötték. Nevezetes események alkalmával és emlékére áldozatokat ünnepeltek. Ünnepélyes szerzõdéseket esküvel erősítettek, melyet még fölhasított ereikbõl folytatott vérrel is szentesítettek *).

Ez erõtjeljes és férfiakban gazdag nép, mivelhogy fölös száma miatt õsi honában, a Volga keleti tájain elterülõ rónákon, többé meg nem férhetett, vagy, a mi valószínűbb, mert az úzoktól nyomott besenyõk által abból kiszorítottatott: „urunk születésének 884-dik esztendejében megindult a scythiai földrõl nyugat felé,” s a lebedi síkokon (az Alsó-Dnieper mellékén) telepet foglalt; azonban a kozároktól legyõzött besenyõk itt is egész erõvel reája vetvén magokat, alig három év mulva ismét fölkerekedék, s míg közõle egy kisebb rész kelet felé a Kaukáz mellékeire huzódott, azalatt a nagyobb nyugatnak váltva, Etelközben (a mai Moldova- és Bessarábiában s a Fekete-tenger északparti lapályán) fogott új állomást 887-ben. De mivel a bolgárokkal egyesült besenyõk ezt is teljesen földúlták, a következõ 888-dik évben már meg-meg úton volt, hogy õseitõl, a hunoktól rámaradt örökségét átvegye, melyet

*) Hunfalvy János. Egyetemes történelem, II. köt. 120. s kõv. II.

is az országalkotó Árpádnak, Álmos fiának vezérlete alatt a 889-dik esztendő tavaszán nem csak megbámulva szemlélt a Kárpátokról maga előtt elterülni, hanem inentúl alig 7 évig tartó férfias erőfeszítés és kitartás után, abba, mint jogszerű tulajdonába (s jelesen Erdélybe 892-ben*).] maradandóan be is telepedett.

12. §. Erdély állapota
A) Tulajdon vezérei alatt.
892—1002.

Mikor már a magyar birodalom keleti határaul a Meszes hegység kijelentetett, a minek emlékezetére az ezt kiküzdők itt egy kőkaput emeltek: történt, hogy Töhötöm Erdélybe szalasztja Mándot (= Ogmándot), s vele a tartományt kikémlteteti; majd azután, értesülvén ennek jó földéről, arany-fővényes folyóiról, arany- és sóbani roppant gazdagságáról, engedelmet kér és nyer Árpádtól, hogy benne szerencsét kísértsen.

Töhötöm Almás vizénél találkozott és mérkezett meg 892-ben ellenével, a hatalmas oláh fejedelemmel — Gelouval, s a nagyszerű csata a magyarok győzelmével végződött, a menedéket futásban kereső Gelou is Kapus folyónál lesújtatván.

E vereség s fejedelme halálának hírére az oláh nép, letéve fegyverét, legott békejobbot nyujtott az ezt elfogadó erősebbnek, s Esküllőnél Töhötöm hűségére fölesküdü, a kinek e hódítmányt, hogy vitézségét megjutalmazza, maga és családja számára Árpád nagylelkűen átengedte.

Töhötömöt Harka nevű fia követte az erdélyi vezérségben, kinek két fia volt: Gyula és Zsombor.

*) Katona István. — Szabó Károly ez eseményt 891-re, ellenben Szalay László és vele mások 894-re teszik.

Gyula Konstantinápolyban megkeresztelkedvén, a mint atyjának székébe ült, minden törekvését azonnal oda irányozta, hogy, a mit magával hozott, a keresztény vallást népei között terjeszsze, s ekként azoknak erkölcsi nemesítését is munkába vegye. A mit a derék apa Erdélyben, ugyanazt cselekvé utóbb Sárolda, annak leánya, Géjza fejedelem oldalánál, mint istenfélő és hitbuzgó) keresztény feleség, Magyarországon, a hol ő a nemzet rendkívüli öröme 969-ben Istvánt, az első magyar királyt szülte. Gyula fölépítvén a róla nevezett Gyula-Fehérvárt, és ezt vezéri székhelyévé tevén, mind őmaga, mind utódai innét kormányozák, csaknem függetlenül Magyarhontól, ezen érdemek árán szerzett ország-tulajdonukat.

Mikor II. Gyula, a fimagzat nélkül meghalt I. Gyulának utóda és Zsombornak fia vezérkedett Erdélyen, kevésbe mult, hogy az anynyi gondal ültetett és ápolit csemete, a keresztény vallás, innét egészen ki nem irtatott, s helyébe ismét a pogányság nem fészkelte magáti Míg ugyanis István, a magyar szent király, apostol. buzgalommal fáradozik népei megtérítésén a nagy Magyarhonban: azonközben Gyula, szenvedélyes pártolója a pogány hitnek, minden tőle telhető módon azon volt, hogy Erdélyben ezt tolhassa előtérbe; nem csak, de az e tettét roszaló és őt törekvéseitől elállani kérő Istvánba e miatt bele is kötött úgyanyyira, hogy köztök fegyvernek kelle az ügyet eldöntenie. Az elfogott Gyula nejével s Bua és Bukna fiaival Magyarországra vitetvén, itt csak is megkereszteltetése után helyzetetett szabadságba a nélkül, hogy 1002-ben az anyahonhoz kapcsolt de bele nem olvasztott országát, mely körülbelől egy századon át különválva volt a nagyobb testvérhazától, visszanyerte volna.

13. §. B) Az Árpádék vagyis nemzeti magyar királyok *) alatt.

1002—1301.

Az aggodalmas gondok, melyek közt István Erdélyt rendezé, ezt — a Székelyföld kivételével — vármegyékre osztván és vezérévé ifjabb Zsoltot (= Zoltánt) jelelvén, épen nem vonták el a szent királyt fogadalma teljesítésétől, sőt hogy mint buzgott ennek beváltásán, mutatja a gyula-fehérvári püspökség, melyet a legyőzött Gyula kincseiből valószínűleg 1003-ban alapított.

A magyar korona főnhatósága alá hajtott Erdélyt, melynek lakói közül innentúl mindig számosabban tértek át a keresztény hitre, Zsolt kimíntával, a magyar királyok által kinevezett vajdák igazgatták, de a kik, mint többnyire egyszersmint székelyek grófjai **) vagy Belső-Szolnok (más vélemény szerint mind a három

*) Az Árpádék vagyis nemzeti magyar királyok ily renddel követték egymást: I. vagy sz. István 1000—1038., Péter 1038—1041., Sámuel (Aba) 1041—1044., ismét Péter 1044—1046., I. Endre 1046—1061., I. Béla 1061—1063., Salamon 1063—1074., I. Géjza 1074—1077., I. vagy sz. László 1077—1095., Kálmán 1095—1114., II. István 1114—1131., II. (vak) Béla 1131—1141., II. Géjza 1141—1161., III. István, II. László és IV. István 1161—1173., III. Béla 1173—1196., Imre és III. László 1196—1205., II. Endre 1205—1235., IV. Béla 1235—1270., V. István 1270—1272., IV. (kun) László 1272 — 1290., III. Endre 1290—1301.

**) E latin szót comes időnkben grófnak szokás magyarítani. Mivel azonban hajdanta a gróf hivatal- és nem czím-név volt: a magyar igen helyesen ispán szóval fejezte azt ki így: nádorispán, főispán, alispán. E helyes kitétel visszafogadásával a hivatali comes a czímbeli comestól, azaz az ispán a gróftól vajmi szépen volna megkülönböztethető! — Itt, a fölkapott szokásnak engedve, a comes „grófnak” van mondva.

Szolnok) vármegyének főispánai, bokrosan el levén foglalva, hogy a közügyeket minden főnakadás nélkül lehető legjobb és mégis serényen kezelhessék, rendesen a vajdákat (egyet, kettőt, sőt hármat is) vettek magok mellé. A királyi vérből származott vajdákat vezéreknak (= hercegeknek) volt szokás címezni; úgy látszik mindazáltal, hogy nem csupán címre különböztek csak a vajdától, hanem a mellett, hogy, mint ezek, Erdélynek a magyar királytól többé kevésbé függő kormányzói voltak, egyszersmint Magyarhon szomszédos részei fölött is gyakoroltak hatalmat, a mivel a vajdák nem igen dicsekvének. Fordultak elő esetek, a mikor, habár ritkán, két ily vezért vagy vajdát is látott az ország azonegy időben és egyenlő hatalomkörrel a közigazgatás élén, a mint t. i. hadi vagy polgári érdekek és egyéb tekintetek ezt szükségessé tették.

A sz. István által alapított magyar királyi trónon 36 fölcent király ült vala, mint meganynyi szabadon választottja a magyar nemzetnek, kiket e történelmi korszakban a két haza uralt s a kik oly sok és nevezetes dolognak voltak eszközlői, hogy lehetlen ezek egyik-másikában kivált, a valódi nagyság jellegét föl nem ismerni, valamint egész kormánylatukban azon gondoságot, melylyel akár közvetlenül, akár az őket helyettesített vajdák által közvetve, erdélyi alattvalóik (egyebeket ezúttal akarva mellőzünk) boldogításán buzgólkodtak. Így:

I. Béla, kinek uralkodása idejében a szegények vagyonosokká s a gazdagok dúsakká váltak, a mellett, hogy a nyomasztó adókat nagylelkűen eltörölte és a pénz értékét szilárd alapra fektette, nem csak arról gondoskodott, hogy a hetivásárok, melyek eddig az ajtatoskodás nagy rövidségére vasárnapokon tartattak, ezentúl szombatra tétessenek át, hanem egyszersmint, hogy a sok család- és húza-vonának véget vessen, meghatározta az árúk becsét is, s a kalmárok mértéke- és nehezékére szigorúan fölügyeltetett.

Salamon az Erdélyben harácsoló, sőt, a meszesi részen áttörvén, Magyarhonban is leginkább a Nyírséget pusztító kunokat, mikor ezek temérdek zsákmánnyal megrakodtan Erdélybe és Moldovába visszasiettek, Géjza és László testvér-hercegekkel Cserhalomnál a Kerlés helység mellett megrohanta, s itt Osulon és kunjain 1070-ben teljes győzedelmet aratott. A küzdelem hevében s a kunok vad futamodása közben szemébe ötlék a hős Lászlónak, hogy egy menekvő kun egy gyönyörű magyar leányt ragad magával: tétova nélkül száguldott ennek legottan utána, de szög lova sehogy sem érhetvén be az orvot, László erős hangon kiáltá a kétségbeesett hajadonnak: „Szép hugom, fogd övénel a kunt, s vele együtt vesd le magad a földre!” S a leány a szerént cselekedvén, László halálos csapást mért a főlegyenese-dett és vele dühös tusába ereszkedett kunra, bármint könyörgött is a szűz rablójának életéért.

I. László, kinek országlata alatt I. István és ennek fia Imre 1083-ban szenteknek nyilvánítottak, mint király is még kétszer volt kénytelen az Erdélyt és Magyarhon szomszédos részeit kiméletlenül fosztogató kunokkal mérkezni, a diadal mindkét ízben a magyar fegyvereket koszorúzván. Hitbuzgalmának egyik főséges bizonyítványát az által adta különösen, hogy a kunoknak szünni nem akaró rakonczátlankodásai miatt már-már elenyészett milkoviai püspökséget *), melyhez Erdély dél-keleti része is tartozott, új életre hozta és virágzásnak indította, László „a világ gyönyöre” 1192-ben a szentek sorába fölvétetvén, mind e napig Erdély

*) Ezen, Moldovában levő Milko nevű várostól, mint székhelyéül így nevezett püspökség egészen a XVI-dik századnak majdnem közepeig főtartotta magát, de ekkor, híveinek tetemesb része a két protestáns és unitária valásra térvén, elenyészett.

véd-szenteül tiszteltetik. Az ő koporsója fölötti esküvés igen dívott szokás volt a magyarok között. A bírák t. i. ide utasították a vádlottat, ártatlanságát hittell erősíteni. S a hagyomány nem egy oly istenitéletről szól, melynek alkalmával a sírboltban alétan rogyott össze a hamisan valló, a hazug.

II. Géjza, miután a kunok és besenyők számos hadjárata Erdély tetemes részét kietlen pusztasággá változtatta, a Maros és Olt folyók közti úgynevezett királytelket Flandriából és Szászországból kihivott német gyaratmosok által ügyekezett benépesíteni. A százok Erdély új lakói gyanánt az említett királytelken letelepedvén, nem csak a dúsan fizető bányáknak lettek szorgalmatos mivelői, hanem a délkeleti ország-végeknek is hatalmas védfalul szolgáltak. E hangyaszorgalmú nép által építettek, majd romjaikból kiemeltettek: „Meggyes (1142- vagy 1146-ban), Szász-Sebes (1150-ben), Nagy-Seben (1160-ban), Kolosvár (1178-ban), Segesvár (1178-, vagy 1193-, 1196-, 1198-ban), Besztercze (1180- vagy 1206-ban), Szerdahely (1197-ben), Szászváros (1200-ban), és Brassó (1203-ban), Erdélynek legjelentékenyebb városai.

III. Béla azonkívül, hogy az erdélyi százok számára alapított szebeni prépostságnak igen szép kiváltságokat adott: a kerzsi apátság föllállításával egyszersmint a cisterczi szerzetes rendet is betelepítette Erdélybe.

II. Endre a lakatlan Bárczaságot 1211-ben a német lovagrendnek adományozta, nemcsak, hanem ugyane rendet, Erdély délkeleti határainak köteles oltalmazóját, igen szép kiváltságokkal is fölruházta. Alig 15 év után azonban, erőszakoskodó magoktartása miatt, Endre kénytelen volt ellenök fegyverhatalommal föllépni, s hadaival őket Erdélyből kiszorítani. A Szentföldről visszatérvén,

a magyar és erdélyi nemesség sértett jogait az „arany bulla” által helyreállította s minden eshetőség ellen jövendőre biztosította; egyszersmint a szászoknak is külön kiváltságlevelet adományozott 1224-ben, melyen egészen a legújabb korig a szász nemzet szabadalmi alapultak.

IV. Béla uralkodásakor viharzott le a siralmas emlékü tatárjárás. Ez alkalommal, midőn 1241-ben Batu khán Magyarországra nyomult, vezértársa Kadán, Moldova- és Galicziából Erdélyt szállotta meg, hol pusztító fegyvereit nyugat és dél felé vivén, Rodna bányavárosra támadt, melynek német lakosai vitézül oltalmazták magokat. Kadán visszavonulást szinlelt, mire a némettség örömeiben tivornyázáshoz látott, s a tatárok megragadták az alkalmat, egyszerre több pontról a városba nyomulni. Ellenállásról szó sem lehetvén, — néhányan, kik megkísérlették, fölkonczoltattak, — a polgárok megadták magokat, s kegyelmet nyertek, oly föltétel alatt azonban, hogy közölök 600-an s velök Áriszkald grófjok társakul és kalauzokul a tatárokhoz szegődjenek, kik innen útjokat Magyarországnak vették, Batu seregével egyesülendők. Helyettök egy harmadik vezér Bocheator, Moldvából átjött a Szered vizén, hogy Erdélyben a vér és pusztítás művét folytassa. Jóllehet pedig a kemény és tartós zivatar elvonultával Béla mindent, de mindent elkövetett, hogy a földült magyar birodalmat romjaiból kiemelje, a miért is „az ország második alapítójának” méltán neveztetik: mégis, mivel a magyar- és erdélyországi földek jobbadán miveletlenül heverték, ez okból oly éhség támadt a két hazában, hogy, jelesen Erdélyben, 1245-ben csaknem többen elvesztek e miatt, mint az ellenség fegyvere által.

Azon uralkodói lángezéséről tanuskodó üdvös intézkedései mellett, a miknél fogva kiszenvedett országa sebeit hegeszteni oly atyailag szorgoskodék, gyönyörű fényben tűnik ki hitbuzgósága is ama szép tette nyomán,

hogy az I. Béla által valószínűleg 1062-ben alapított kolos-monostori benczés apátságot, melyet a tatárok szintén földúltak, 1263-ben új életre hozta.

IV. (Kun) László féktelen vigalmaiba napról napra alább sülyedvén, s e közben az általa különösen kegyelt kunoknak szintúgy mint több magyar főúrnak garázdálkodásai gyászszal és undoksággal töltvén el a hazát, sőt a kereszténység is veszélyeztetve levén: a nemzet jobbjai III. Miklós pápát szorgalmazák, hogy a fölfordult állapotnak valami módon vessen véget. A pápai követ intéseit és tanácsait bevenni látszó király minden jót fogadott, s adott szavának beváltására magát 1279-ben esküvel is kötelezte. E komoly szándék megdöbbsenté a kunok egy részét, mely, bizva moldvai vérrokonainak támogatásában, Oldamur vezérlete alatt 1282-ben az országbóli kiköltözést is megkísérlette, Erdélyen keresztül. Azonban a Mezőségen létező czegei (= Hódos) tónál László által utóléretvén: a makacs és véres tusában kimerült s megázott nyilhúraiktól is cserben hagyatott kunok részént leölettek, részént elfogattak és megtelepedésre kényszerítetttek; csak kevésnek sikerülvén a moldvai széleken tanyázó nogai-tatárokhoz menekedhetnie. Az ekként kiillantak, alighogy magokat kipihenték, 1284-ben már megint Erdélybe törtek, még pedig szövetségében a tatároknak; de a Toroczko fölötti vár (később Székelykö) ostroma alkalmával, főleg a székelység erélye és vitézsége következtében, iszonyúan megbűnhődtek merényletökért. Ugyanily vérboszút vett a kun-tatár hadon az erdélyi lakosság, élén a székelységgel, a következő 1285-ben is, mikor ama portyázó latrok Magyarországot bebarangolván, gazdag ragadományaik, kal Erdélyen át a hazából már-már kiosontak. — Egyébaránt, az erkölcstelen élet förtelmeibe ismét visszaesett s e miatt siralmas véget is ért Lászlónak nem egy dicséretre méltó intézkedésével majd adományozásával is

találkozunk, mint az erdélyi püspökség és némely apát-ságok, meg-meg az aranyosszéki székelyek és magokat különösen megkülönböztető egyes urak irányában tanusított figyelmének szép jeleivel.

14. §. C) A vegyes házakból származott magyar királyok *) alatt.
1301—1541.

Ez ideig, mint királyi helytartók vagy teljhatalmú urak, Erdély ügyeit jobbadán vezérek intézték, míg innentúl már inkább csak vajdákkal találkozunk, kik közül Ap or László, — ki a tartományt a magyar főhatalomtól majdnem függetlenül kormányozta, magát a rodnai érc- s a deési és kolosi sóbányák birtokába helyezte, mint szintén a székelyek és szászok szabadítókos földét kedve szerént nyesegette., —

Ottó magyar királyt s vele a koronát is 1307-ben kezére kerítette, s mindkettőt huzamos ideig Gyula-Fehérvárott őriztette.

Róbert Károly épen az országba fogadott kunok letelepítésével és polgári osztályozásával foglalatoskodott, mikor Farkas Tamás, erdélyi vajda, a nem tudni mi okból föllázadt szászok megfékezésére tőle segedelmet kért. Károly egy jól szervezett kun csapatot küldött is 1323-ban, melylyel és övével sikerült ugyan Tamásnak ezúttal a fölkelteken erőt venni; hanem, mert

*) A vegyes házakból származott magyar királyok névszerént ezek voltak: Venczel 1301—1305., Otto 1305—1308, Róbert Károly 1308—1342., I. Lajos 1342—1382 , I. Mária 1382—1386., II. Károly (kis) 1385—1386. (csak 39 napig), Zsigmond 1387—1437., Albert 1437—1439., I. Vladisláv 1439—1444., V. László 1445—1457., I. Mátyás 1458—1490., II. Vladisláv 1490—1516., II. Lajos 1516—1526., Zápolya János és I. Ferdinánd együtt 1526—1540.

hatalmaskodásai már-már egy újabb kitörést voltak előidézendők. Károly jónak vélte a szászok szabadalmait újlag megerősíteni, mit 1324-ben meg is tett. Azonban alig hátrítá el ekként Károly a könnyen veszélyesebbé válandhatott fergeteget, már ismét egy más, amannál sokkal félelmetesebb tornyosult 1330-ban feje fölé, midőn Bazarád Mihály havasalföldi vajda ellen, ki a jogtalanul birtoklott szörényi várat és környékét egyre vonakodott kezeiből kibocsátani, Erdélyen keresztül seregével az oláhországi havasok közé vonult. A jelenet, mely itt kifejtett, minden képzeletet fölülmul irtózatosságával. Ugyanis mikor eleség hiánya miatt Károly a veszedelmes hegynyilások között visszahuzódni kényszerült a nélkül, hogy Bazaráddal találkozott volna: a meredek bérczeneken jelentkezett oláhok nyil- és kőzárpor által szörnyű vérontást okoztak a magyarok soraiban, kik a keskeny ösvényeken sem megtámadásra, sem oltalomra tért nem találták. Négy napig pusztított a halál közöttök, és a kiket kézre keríthettek az oláhok, azokat irgalmatlan kinok között végezték ki. S hogy a — sok máson kívül — fölös számmal elhullott erdélyi nemesség mellett maga a király is itt nem lelte sírját, azt csupán annak köszönheté, mert Dezső nevű hív emberével öltözetet cserélt.

I. Lajosnak, kit bokros érdemeiért „Nagy” dísnévvel illet a történelem, mindjárt uralkodása kezdetén, egyéb pártütőkön kívül, az erdélyi szászok is meggyújték gondjait, mint a kik, úgy látszik, Károly pénzügyi rendszabályai ellen föllázadtak. Azonban alig termett Lajos Erdélyben, legottan nem csak a megszeppent zsémbeskedők hajoltak meg fölsége előtt: hanem maga Bazarád, az oláhországi vajda is, kit ezúttal szintén megfenyítendő volt a király, gazdag ajándékokkal meg rakodva, személyesen tette meg neki hódolatát, csak-hogy e megalázkodása s egyszersmint hűség és évi adó

fölajánlása által őt maga iránt kiengesztelje, s a vést, mely fenyegette, illetéknépen magától elterelje.

Az érdemkoszorú kötésében, mely Lajos huzamos és dicső kormánylatát át- meg átragyogja, és a mely őt mindenféle tiszteltté s a magyar előtt e kívül még feledhetlenné is tette, jelentős tényezőkül tűnnek föl a **Laczfya**k vagy **Aporok** is, kik közül; mint erdélyi vajdák, megemlíthendők:

a) **Laczfya** vagy **Apor István**, ki, miután a kegyetlen **Joanna** férjét **Endrét**, **Lajosnak** fivérét, erőszakosan megfojtatta, az ezen alávaló cselekedetet megbozszolni **Olaszthonba** tört **Lajostól** 1348-ban **nápolyi** alkirálylyá neveztetett.

b) **Endre** az **Erdélybe** tódult és ennek egyes vidékeit szívtelenül kifosztott és letarolt **krimi tatárokkal** vívott a hős **székelység** élén 1352-ben **véres csatákat**. A győzelmet tetézte a sok **tatár zászló** és számos **fogoly** a miket és kiket **Endre Visegrádra** a királyhoz küldött, valamint maga a törbe esett **tatár fejedelem Athlamos** is, ki a vajda parancsára azonnal **kimélet nélkül lenyaztatott**.

c) **Miklós**, kit **Lajos** 1369-ben **szép haderővel** indított **Vlajko oláhországi vajdának**, mint olyannak megfélemezésére, a ki mind a nyugati egyháznak, mind a magyar birodalomnak kötelékeiből ki akart bontakozni. Ámde a szerencse ismét az oláhokra mosolygott, és **Miklós**, miként ezelőtt mintegy 40 évvel **Károly király** alatt történt, **beszoríttatva** a **havasok rengetegeibe**, a **hegynyilásokban** **lappangott ellenség** által **síralmasan megveretett**, s **Péter** nevű **alvajdájával** és **serege nagyobb részével együtt**, **túlságos merényletének** esett **áldozataul**.

Bevégezvén **Lajos** az **oláhokkali háborút**, hogy a **déli határokat biztosítsa**, **Bárczaságban** a **szászok által** a **töröcsvári erődöt állíttatta**.

Zsigmond király viszontagságos uralkodásának utolsó évében 1437-ben, alkalmasint a kegyetlen szigorral behajtott adók, az erőszakos térítgetések, a szabad költözködési jog megtagadása s talán az úri önkény egyéb fajai is az oláhságot Erdélyben, a Nyírségben és Szamosközben földesuraik s a papság ellen lázították. Az oláh pórhadnak vezérei Márton és Antal, nemeseken s polgárokon egyaránt rémséges kegyetlenségeket vittek véghez, s a lázadók száma mindinkább növekedett: egyes magyarok, egyes nemesek is hozzájuk csatlakoztak. Szeptember közepén Alparéten Szolnokban táboroztak, midőn Erdélynek kiváltságos lakosai: a magyar nemesség, a székelyek és a szászok Tordán gyűlést tartottak, s magok és az ország oltalmára örök frigyet esküttek egymásnak.Meggöttetvén a frigy, Csáky László, Erdély vajdája, a szövetséges népeket a lázadók ellen vitte, s véres túsában megvívott velök. Egyik fél sem mondhatván magát győztesnek, október 6-kán Apátiban fegyverszünetre léptek, oly föltétel alatt, hogy mindkét fél követeket küldjön a királyhoz, s ezeknek visszaérkezéseig a jobbágy viszonyát a földesúrhoz következő pontok szabályozzák: A három főünnepen ajándékot ad a jobbágy, mint eddigien, urának. Adóul földjei és barmai után egy forintot vagy felet fizet. Minden évben egy napot, mikor urának tetszik, szolgál, s azonfölül malomgyártásra köteles. Szabad költözésre engedelmet nyer, mihelyest kötelezettségeinek eleget tett és adósságait kifizette. A földesúr, ha ezen pontok ellen vét, mint hitszegő büntetessék a vajda által: a jobbágy, ha vétene ellenök, özszes vagyonától fosztassék meg.

Röviddel a fegyverszünet keletkezte után Antal és pórhada ellenséges szándékkal Kolosvár előtt termett, de a vajda által megveretett, s a vezér, elfogatván, fölnégyeltetett. Társai közül mások karókra huzattak, másoknak szemei kiszurattak, s ismét mások orrukat vagy kezeiket vesztették el. Kik a csatamezőről megszökhettek, Enyeden kerestek oltalmat, de a nemesség és

szövetségei december 15-kén bevették a várost és földülták *).

Egyébaránt Erdélyre vonatkozólag Zsigmond egyéniségéről megjegyzendő, hogy ismételt itt mulatásai alatt mind általában az összes lakosságnak, mind különösen a bárczaságiaknak, kik között inkább tartózkodott, kiválsóan meg tudta nyerni szeretetét. Országatáról pedig, hogy — eltekintve azon nem épen nagy szerencsétől, miszerént valószínűleg 1417-ben a cigányoknak e hazában megtelepedést engedett, — mikor diadalmas se-rege a Szendrőt ostromló törököket 1437-ben megsza-lasztotta, szentmiklósi Pongrácz a magyar vezér, győ-zelmét egy férfiúnak köszönte, ki dandárát Erdélyből hozta, s nevével utóbb betöltötte a világot: Hunyady Jánosnak. Valamint, hogy Zsigmond idejében, mintegy 1405-től kapott föl az 50 váltó krajczárt érő úgy-nevezett magyar forint, mely elvértve bár, de itt-ott még ma is fenforog, kivált a Székelyföldön.

Albert, hogy mind a hűtlen oláh vajda, mind a törökök által veszélylyel fenyegetett Erdélynek, melyben az oláh pórok is újra rakoncátlankodtak, segedel-mére legyen, Losonczy Dezső vajdának több ezer fegyverest küldött zászlai alá; s mégis fájdalom! a csa-pást, melyet a Drakul Vlad által kalauzolt törökök 1438-ban ez országon ejtettek, mindezen szorgoskodása mellett sem volt képes elhárítani, s a törökök, miután Sebest és főleg a Bárczaság falvait és majorjait nagy részben elhamvasztották, 70 ezernyi foglyot hurczoltak innét ki magokkal.

I. Vladiszláv alatt Hunyady János, a már szörényi bán és temesi gróf. Ujlaky Miklóssal Erdély vajdájává neveztetvén, a mint híret vette, hogy

*) Szalay László. Magyarország története. II. kötet, 399—400 l.

Mezet-beg az ozmán hadvezér, miután már Havasalföldet földülta, Erdélybe tört, legottan a szokásos hadseregyűjtéshez nyúlt, véres kardot hordoztatva körül az országban. Ámde, mielőtt az alakult zászlóaljok Gyula-Fehérvár alá érkezhetének, az ellenfél vakmerő közeledése és az ez által fölgújtott falvak messze ellátszó füstölgései, kivették türelméből a legnagyobb magyart, s a Tövis és Szent-Imre között táborozó Mezetet elég bátor volt csupán azon maroknyi erővel megrohanni, melyet az erdélyi püspök embereiből s közel vidék lakóiból hamarjában előállíthatott. Azonban a jóakaró szándék ezáltal meghiusult s Hunyady az aránytalanul számosabb törökök elől, bármily nagy kárt tett is bennök, Gyula-Fehérvár felé volt kénytelen visszahuzódni, több foglyot hagyva a győztes mozlimek kezeiben. Ekkor történt (1442-ben márcz. 18-kán), hogy Lépes György, erdélyi püspök, Hunyady bajnoktársa is, ki menekvése közben Ompolynál egy árkot átugratva, lováról alábukott, a nyomába érkezett törökök által lefejeztetett. A mit Hunyady az első alkalommal akart, azt a második támadáskor tökéletesen elérte. Míg ugyanis a győzelem által vérszemre kapott törökök egyre merészebben úzék a környékben pusztításait, azonközben összegyűlnek a megyei dandárok és székely daliák, s élőkön Hunyady rettentetlen bátorsággal lecsap a pogány seregre és úgy legyőzi ezt, hogy a 3 ezer elesett magyarnak 20 ezernél több török hulla szolgált szemfödélül. A megmaradtak, hátrahagyva a már rablánczra fűzött nagyszámú magyar foglyokat, sőt a halomra hordott zsákmánnyal együtt tulajdon poggyászukat is, rendetlen futásnak iramodtak az ország határa felé. De a vérmunka néhány napig még ezalatt is folytattatott a törökök ellen, a sarkukban járó magyar had az utólérteket kimélet nélkül lekaszabolván. Az így elhullottak között volt Mezet-beg és fia is. A szent-imrei ez utóbbi ütközet alkalmával a honfias tettek egyik legszebbikét mutatta be ön-

magában Kemény Simon, ki, mikor a török vezérnek szándékát ellesett kémek azt hozák tudtul, hogy Mezet-beg nem csak maga leskődik Hunyady után, hanem katonáit is különösen buzdítja ellene, — magára vette a vajdának öltözetét és fegyverzetét, s ezáltal önszemélyére vonván a törökök figyelmét, hős halálával Hunyadytól a könnyen bekövetkezhett veszedelmet nemeslelkűen elfordította.

V. László, a méhbenhagyott, kiskorúsága miatt az országtásra képtelen levén, melléje kormányzóul Hunyady János rendeltetett, ki e fontos tisztét hét éven át a mily erélylyel és lélekismerettel, szintoly dicsőségteljesen vitte mindamellett, hogy a küelleneken kívül irigyeinek aljas fondorlataival is nem egyszer volt kénytelen szembeszállani. Szegények ők, meg nem gondolták, hogy hiába ügyekeznek a felhők a napot elárnyalni: kisüt ez ismét, még pedig sokkal pompásabban, s fényénél azok, mint könnyű párák, szétfoszlanak! A kormányzói időszak leteltével László, elismervén Hunyady sokoldalú érdemeit, 1452-ben őt Magyarország főkapitányává s Besztercze örökös grófjává nevezte. E minőségben látjuk a nagy embert és hazafit 1456-ban az igénytelen szerzetes Kapisztrán Jánossal Nándor-Fehérvár alatt Mohamed táborát földűlni s ennek seregéből 40 ezernél többet leaprítani, midőn alig néhány nappal utóbb, a keresztény világtól sajnáltatva és megsíratva, Zimonyban jobb létre szenderült, s a gyula-fehérvári székesegyházban eltemettetett.

I. Mátyás, az üdvözült Hunyady Jánosnak ifjabbik fia, kit Erdély s jelesen Kolosvár adott a nemzetnek, és a kinek jövődjéje iránt a jobbak mindnyája azon reményben ringatózott, hogy e fiú még dicsőbbé teendő a magyar nevet és a magáét, mint atyja tette vala, — a hogy 15 éves korában 1458-ban a királyi

székbe ült, legelsőben is mindjárt azon volt, hogy személye és a Hunyady-ház ellenségeivel kibéküljön, s az ezek ármánykodásai következtében büntelenül elvzertt Lászlónak, idősb fivérének tetemét a Gyula-Fehérvárott nyugvó atyjáé mellé tétesse le. Mátyás, a korát érettségben meghaladó ifju, sehogy sem tűrhette, hogy anyjáróli nagybátyja, horogszezi Szilágyi Mihály öt évre kormányzóul adatott melléje, azért is ezt csakhamar lemondásra birta, s országos érdemeiért neki a beszterczei grófságot ajándékozta. E megtiszteltetése Szilágyinak, miként ezt Hunyady János is tapasztalta, igen bántotta a kiváltságos jogaikat féltő szászokat, s lázas mozgalmokban eltökélék Besztercze lakosai, hogy az érkezendő új gróf előtt városuk kapuit mindaddig zárva tartják, míg tőle szabadalmaikra nézve teljesen meg nem nyugtattatnak. Ámde a kemény férfiúban ezúttal emberökre találtak a békételenkedők, s Szilágyi fegyverhatalommal törvén be a városba, ezt fölégette, az ellenkedőket pedig levagdaltatta, vagy megvakíttatta s különféleképen megcsonkíttatta. A beszterczei események fenyegető lázadásba hozták az egész Szászföldet, s a folyvást öregbedő zavarnak Mátyás csak azáltal vetett véget, hogy nagybátyját Szegedre kérvén magához, itt öt foglyává tette s Világosvárba csukatta, honnét azonban nemsokára kiszabadulván, és Mátyással Tisza-Várkonyban ismét kibékülvén, midőn 1460-ban a bolgár földön portyázott, a törökök kezébe került s Konstantinápolyban feje vétetett. 1462-ben Mátyást Erdélyben üdvözlé a királyára büszke lakosság, hová öt az oláhországi vajdaság fölött egymással vetekedő Vlad és Radul közti testvér-per elintézése vezette. Nyertes az utóbbi lőn, s Vladot, ki a Bárczaságot és Fogarasföldét több ízben fosztogatta s iszonyú vérengzéseket vitt végbe, Budára kísértette s itt fogságba helyezte.

Alig telt le ez időtől néhány év, s 1466-ban már megint 8 ezer gyalog vitézével Kolosvár alatt termett

a nagyereyű király, hová őt egy csaknem közönségesse fajult mozgalomnak szóliták fenyegetőzése. A bajt a kincstár czélszerűbb rendezése idézte elő. S a szászok, Veres (Roth) Benedek, szebeni királybíró, és ennek János nevű testvére főszereplésök mellett, a lázadás zászlaját kitűzván, a mint ők magok, úgy a magyarok, s ezek közt főleg a kolosmegyei nemesség, és székelyek, valamint az oláh pórok is tetemesen növelék a nyugtalanok számát, kiket eszélytelen elbizakodásuk anynyira elkapott, hogy Jánost, bazini és szent-györgyi grófit, az erdélyi vajdát, fejedelmöknek is kikiáltották. Az egésznek azonban nagyobb volt a füstje mint tüze. Mert a király rögtöni megjelenése legottan lefegyverezte a fölkelteket, s vezéreik elillanván, térdenállva könyörögtek és nyertek Mátyástól bocsánatot, csupán a makacsokra nehezedván mind a királynak, mind a két új vajdának, Pongrácz János- és Csupor Miklósnak kiméletlen boszúja. Míg Mátyás ekként tön a magokat megadókkal, azalatt a tordai tartományi gyűlésen, sok egyébnek bölcs és igazságos elintézése közben, Kolosvár és Brassó polgárait hűségök miatt kegyelmesen megjutalmazta.

A kemény csaták és érzékeny vereségek, melyekkel eddig a miéink a törököket oly sulyosan illették, épenséggel nem riaszthatták őket el a magyar birodalom további háborgatásától Szilágyi halála már meg volt boszulva; de a gondviselés úgy akarta, hogy ezt még 1479-ben új csapással tetézzék a magyarok, a mikor is Ali-beg és vele még tíz basa 40 ezer törökkel és temérdek oláhországi fölkelővel Erdélyre törtek, s ezt egész Gyula-Fehérvárig tűzzel vassal pusztították. Báthory István erdélyi vajdának jutott ki a szerencse e rabló hadat szép csendesen megkerülhetni, s Kinizsi Pál és Drághfy Bertalan dandáraival egyesülten, a Szászváros közelében elterülő Kenyérmezőn tönkre verni. 30 ezernél több török és török-oláh maradt halva a vér-

mezőn, hová Báthorynak ájtatos gondoskodása utóbb egy kápolnácskát emeltetett. A győzelembabér kiküzdésében Geréb László erdélyi püspöknek is sok az érdeme.

II. Vladiszláv, a kegyéből kiesett Báthory Istvánt elmozdítván, helyébe Erdély vajdáiul 1493-ban Losonczy Lászlót és Drághfy Bertalant nevezte; de míg ezek a díszes állomást elfoglalni késlekedtek, azonközben Telegdy István alvajda Ali-beg seregét, mely haráccsal terhelten vissza felé tartott, a Vöröstoronynál diadalmasan legyőzte, s az el nem fogdoshatott futamodókat az Olt vizébe ölte. 1494-ben az adó miatt föllázadt oláh pórok lecsendesítésére a király Erdélybe rándult, s mert jelenleg szigorra volt szükség, a szelidlelkű Losonczytól elvevén a vajdahivatalt, ennek minden szálát Drághfyban őszpontosította. A maga iránt enynyi bizalmat keltett vajda most akadálytalanul működhetett, s rövid időn mind a közcsendet és rendet helyreállította, mind az adót fölhajtotta.

Szokás volt régebben, hogy, mikor királyfi született, ennek számára az ország ajándékokat gyűjtött. A székelyek ilyenkor házhelyenkint egy-egy ökröt köteleztettek adni. Hanem, mivel ez adónem már mintegy másfél század óta nem létezett a gyakorlatban: most 1506-ban, Lajos születésekor, a székely atyafiak törvénytelen sérelmet láttak a követelésben, s oly elszántan keltek föl ellene, hogy a megfenyítésökre érkezett Tomory Pált Maros-Vásárhelynél ők fenyítették meg és pedig oly keményen, hogy, serege nagy részét elvesztvén, maga a vezér is csak ügyyel-bajjal bontakozhatott ki ez alkalommal a véres tusából, tiz sebet vive el testén emlékül. A győzelem fölött azonban csak ideig-óráig tombolhatott örömeben a vitéz székelység, mert az utóbb ismét megújított ütközetben megtöretett és marhái elhajtattak.

A törökök ellen hirdetett keresztes fölkelés 1514-ben teméntelen pórnépet csődített fegyver alá. Vezérok Dózsa

György nevű székely volt. De a kuruczhad a helyett, hogy a törökre vetette volna magát, az urak ellen fordult, s garázdálkodása már anynyira ment, hogy a kegyetlenségben nem ismert többé határt. A szétosztatásukra sikra kelt erőt erővel torolták vissza, míg elvégre Zápolya János, erdélyi vajda, kinek zászlóaljait Várday Ferencz gyula-fehérvári püspök dandára és nagyszámú nemesség tekintélyes sereggé növelte, Erdély délczeg fiaival s köztök a székely daliákkal Temesvár alatt csakugyan erőt vett rajtok. Az elfogott kuruczvezér, számos czinkos társával, iszonyú kegyetlenség között adta ki lelkét. A durva mívű vaskorona, mely megtüzesítve nyomatott fejébe, ha mégis ez a valódi, ma is látható Kolosvár városi levéltárában. Az erdélyi pórság nyugtalanságait, Zápolya távollétében, Tornay János fojtotta el.

II. Lajos 1521-ben hozta be az országba aráját Máriát, s míg a királyi nászünnepeley fényének emelése tekintetéből, egyéb országnagyok között Zápolya János is, a kuruczok hirneves legyőzője, a király körül időzött: azonközben az erdélyiek s különösen a székelyek a törököktől hirtelen meglepettek, s védelem nélkül levén, kifosztattak. Ez esemény igen bántotta a megkárosított székelyeket, s neheztelésök a vajda és grófjuk ellen kész lázadászá fajult, mit Zápolyának csak az által sikerült elnyomnia, hogy sebtében nyakukon termett, s őket, Homoród folyónál megvervén, a főbünösöket kivégeztette. Ha ily serényen és erélylyel cselekszik vala, mikor 1526-ban a királytól segélyadásra szólíttatott: augusztus 29-kén oly vésteljes napra aligha viradt volna föl Mohácsnál a magyar!

Zápolya János a mint tudomásul vette, hogy Lajos király is áldozata lett a szerencsétlen mohácsi ütközetnek: 40 ezer fegyverestől kísértetve, Szegednél megállapodott, hogy bevárja, mit lesz most Szoliman teendő az országban. S mikoron látta, hogy ez Buda

fölégetése után teméntelen sok fogolylyal haza takarodik: ő tüstént Budának, majd meg innét Székes-Fehérvárnak váltott, és itt még ugyanazon végzetes 1526-dik esztendőben pártfelei által magát királynak koronáztatta, s Erdélyt Perényi Péternek gondjaira hagyá, de a ki utóbb Zápolyától a hűséget megtagadta.

A honfiak más része, az özvegy királyné akaratával egyezőleg, I. Ferdinándot választá meg Pozsonyban magyar királyul, s Jánosnak trónra tolakodását törvénytelennek nyilvánította, De ez, jöllehet 1527-ben serege Tokajnál a Ferdinánd-pártiaktól szétszóratott, korántsem engedé e miatt magát megfélemlíttetni, hanem Lengyelországba vonulván, innét szorgalmazott Lasky követe által Szoliman török császártól segedelmet, a ki is 1529-dik évben Budán megjelenván, Jánost újolag királynak kiáltatta, s ezután, hasztalan erőlködván Bécs bevételén, nagyszámú fogolylyal Konstantinápolyba viszatért.

Míg ezek így folytak Magyarhonban, azalatt Perényi Péter és Török Bálint, Ferdinánd hívei, Erdélyben sokakat elvontak János hűségétől, s csak a rajtok törő Péter moldvai vajdának sikerült 1528-ban térítgetéseiket megakasztani. Az Erdélyre kapott Péter vajda ezenkívül az egymásra következő években még négy látogatást tett ide, s nyomait mindenkor keserves inség és nyomor jelelte. Tetézé a bajt Mózes oláhországi vajda is, a ki 1530-ban Töröcsvár felől jöve, mind Brassót kifosztotta, mind a Bárczaságot erősen megviselte, s miután az orzást megelégelte, számos ártatlan foglyot hajtott ki magával e szerecsétlen országból.

A Zápolya és Ferdinánd közti villongás emésztő tüzét, 1538-dik esztendőben a Nagy-Váradon kötött békeszerződés oltotta ki végre-valahára, mely szerént Zápolya a királyi cím mellett Erdélyt és Magyarországnak azon részét nyerte holtaiglan, a mi ez egyezkedés keltekor hatalmában volt.

János a békekötést követő 1539-dik évben házasságra lépett Izabellával, Zsigmond lengyel király leányával. S ime! csaknem az ünnepélyek közepette egy erdélyi népes küldöttség, küldettei a nyomasztó adó miatt fölzendült magyar, székely és szász nemzetnek, jelennek meg Budán urok előtt, s ennek teljhatalmú embere, Martinuzzi ellen nehéz panaszt emelnek. János a követségi személyzetet elcsuktván, Török Bálint főhadvezére kíséretében haladék nélkül Erdélybe indult, s Kolosvárból, melynél egy kissé táborozott, Tordára ment át, és itt gyűlést tartott a három nemzettel. A meg nem jelent vajdák, Balassa Imre és Majlát István, mint hűtlenek, elmarasztattak, s javaik elkobzása megkezdett. Még mielőtt Fogaras ostromához nyulna, János királyt súlyos betegség szállotta meg, s egyideig Gyula-Fehérvárott feküdt, a hol is Martinuzzi helyett Verbóczyt szemelte ki a szultánhoz viendő nagyértékű ajándékok átadójaul; majd azután orvosi tanácsból Szász-Sebesbe vitette magát. Itt lepték őt meg Izabellának Budáról jövő hírnökei, hogy neje július 7-kén egy fiúgyermeknek lőn anyja. Az örömhír jól esett ugyan a szélhűdésben sinlődőnek, de a halált még sem háríthatta el tőle, mely is, miután Martinuzzit özvegye védőjévé s fia gyámjává rendelte, és családja ügyeit hű környezetinek szivökre kötötte, őt 53 éves korában az élők közül 1540-ben kiragadta, János volt királyaink között az utolsó, ki a székes-fehérvári templomba temettetett.

15. §. E korszakra vonatkozó némi megjegyzések.

A birodalom-alapító magyarok, bármily sötét színben tűnik is föl betelepedésökkor műveltségi állapotuk, birtak mindazon tulajdonokkal, melyek őket a polgárisodás nem igen alacsony fokán állottakul mutatják be. Nagyoknak bizonyulnak, igaz, — mert ez volt elemök —

a hadviselésben, de ezenkívül értettek a kézművességhez és a művészet több neméhez; nem csak, hanem az életviszonyok szerént jelesen alkotott törvényeik, s a hun-szittya irás magasabb képzettségöket is fönnen hirdetik, mit természetesen időhaladtával egyre fölebb fokoztak a keresztény vallásnak malasztos hatásai és az alapított iskolák; miként ezt maga az anyagi szintúgy mint szellemi jóllétben egyaránt gyarapodó Erdély — hát még ha Magyarhont is ide tudnók! — oly szemmel láthatóvá teszi csak azon hetedfél évszázad folyamata alatt is, mely történelmének e második korszakát határolja.

Barátságosan összeférkezvén az itt talált és később betelepült népekkel, a legszebb testvéri egyetértésben éltek; s ha néha törtek is ki közöttök holmi összezdülések: ezek lecsendesítettvén, újra szent volt köztök a béke, s szorgalommal látott kiki teendőjéhez.

Erdély különböző népiségéből a magyarok, székelyek és szászok, saját magokról nevezett földrészeket birtoklottak, s egyszersmint ezek voltak az ország kiváltságos lakói; többiek csupán turretek.

E korszak vége felé kezdett ismertetni és szemlátomást terjedni a hitújítás, leginkább Szeben kereskedőinek útján, kik Luther tanait irataival 1519-ben e városba hozták, hol az Pempflinger Márknak, a szászok grófjának törekvései következtében, Zápolya János minden ellentörekvéseinek daczára, 1529-ben egyedül tartatott törvényesnek; és a honnét sebes áradatként terjedett tovább az országban. E vallási mozgalmakat azonban már jóval előbb megelőzte az oláhságnak, mint szintén más kisebb népeknek a görög-keleti nem-egyesült egyház pártjára való szakadása.